

SWYDDOGOL

**Pwyllgor yr Economi, Masnach a Materion Gwledig,
Senedd Cymru**

Ynni Niwclear ac Economi Cymru

Tystiolaeth Ysgrifenedig Cyngor Sir Ynys Môn

SWYDDOGOL

Hydref 2023

Crynodeb o brif sylwadau y Cyngor mewn perthynas â'r ymchwiliad:

- Mae'r dystiolaeth yn cadarnhau bod y Cyngor yn parhau i fod yn gefnogol i ddatblygiad niwclear ar safle Wylfa gan y byddai'n cynnig y cyfle i drawsnewid economi Gogledd yr Ynys, yr Ynys yn ei chyfanrwydd ynghyd â Gogledd Cymru a thu hwnt. Byddai hyn yn helpu i greu Ynys Môn fydd yn iach a llewyrchus lle gall bobl ffynnu yn unol â gweledigaeth Cynllun y Cyngor.
- Mae cefnogaeth y Cyngor yn un mewn egwyddor, a'r drwydded gymdeithasol i fwrw ymlaen â datblygiad niwclear, yn amodol ar weithredu'r egwyddorion a adnabyddir isod. Mae'r Cyngor yn cadarnhau bod yr egwyddorion hyn yn berthnasol i ddatblygiad modwlar bychain ynghyd â datblygiad o'r raddfa GW ac yn cyd-fynd â safbwynt blaenorol y Cyngor o ran cynigion Pŵer Niwclear Horizon ar gyfer Wylfa Newydd:
 - *Rhaid mynd ati yn rhagweithiol i osgoi neu leihau effeithiau andwyol*
 - *Rhaid manteisio i'r eithaf ar fuddion o safbwynt economaidd a chymdeithasol*
 - *Rhaid diogelu nodweddion unigryw ac arbennig yr ynys ynghyd a'r ymdeimlad o le*
 - *Dylid arfer yr Egwyddor Agosrwydd*
 - *Rhaid creu etifeddiaeth gadarnhaol*
- Mae'r pandemig, brexit, diffyg cyfleoedd gwaith o safon a chynnydd mewn costau nwyddau ac ynni wedi arwain at newidiadau sylweddol ar yr Ynys ac yn arbennig yng Ngogledd yr Ynys dros y blynyddoedd diwethaf. Mae wedi arwain at economi gymharol fregus sy'n dibynnu ar gyflogaeth a chyflogau cymharol isel yn bennaf o fewn y sectorau amaeth, twristiaeth a manwerthu - sectorau sydd â gwerth isel, cyflog isel ac sy'n cynnig cyfleoedd tymhorol.
- Mae data'r cyfrifiad diweddaraf ar gyfer yr Ynys yn dangos poblogaeth sy'n heneiddio, lleihad yn y boblogaeth sydd mewn gwaith a lleihad yn nefnydd yr iaith Gymraeg.
- Mae'r dystiolaeth a gyflwynir gan y Cyngor wedi amlygu'r cyfle a gyflwynir gan ddatblygiad niwclear newydd posib yn Wylfa, boed hynny ar raddfa modwlar bychan neu GW gan edrych yn ôl ar gais Horizon ar gyfer prosiect Wylfa Newydd o ran sicrhau bod yr Ynys yn cyfrannu tuag at y targed net sero tra'n sicrhau bod ein cymunedau yn gweld buddion a manteision gwirioneddol.
- Tra bod y Cyngor yn croesawu sefydlu'r corff 'Great British Nuclear (GBN) gan Lywodraeth y DU er mwyn canolbwyntio ar roi rhaglen datblygiadau niwclear mewn lle er mwyn sicrhau cynnydd mewn ynni niwclear ar raddfa a chyflymder digynsail, mae'r Cyngor yn parhau i chwilio am gadarnhad pendant y bydd y Rhaglen hon a Strategaethau Llywodraeth y DU a GBN yn adnabod safle Wylfa fel un o'r safleoedd sy'n cael ei ffafrio ar gyfer datblygu prosiect graddfa modwlar bychain neu GW.
- Nid yw'r Cyngor yn fodlon codi gobeithion preswylwyr, cymunedau, y gadwyn gyflenwi leol, y sector addysg a sgiliau a phartneriaid a rhanddeiliaid allweddol

SWYDDOGOL

tan bod cadarnhad pendant wedi ei roi. Mae'r Ynys a chymunedau'r Gogledd yn dal i deimlo'r siom o ddatblygiad Wylfa Newydd Horizon yn dirwyn i ben.

- Fodd bynnag, unwaith y bydd cadarnhad, mae'r Cyngor yn cadarnhau y byddai yn dymuno cyd-weithio gyda Llywodraeth y DU, GBN, Llywodraeth Cymru ar holl randdeiliaid a phartneriaid er mwyn sicrhau datblygiad cynaliadwy i'r Ynys lle y bydd buddion economaidd a cymdeithasol lleol gwirioneddol yn cael ei sicrhau ac felly'n ddatblygiad y gallwn ei gefnogi.

1.0 Cyflwyniad i'r dystiolaeth

- 1.1 Mae Cyngor Sir Ynys Môn (y Cyngor) yn croesawu'r cyfle i ymateb i'r ymchwiliad sy'n cael ei gynnal gan Bwyllgor yr Economi, Masnach a Materion Gwledig, Senedd Cymru ar gyfer Ynni Niwclear ac Economi Cymru.
- 1.2 Dylid ystyried y dystiolaeth ysgrifenedig hon ar y cyd â'r dystiolaeth lafar y bydd Arweinydd y Cyngor, y Cyngorydd Llinos Medi yn ei roi i'r Pwyllgor yn Senedd Cymru ar y 26ain o Hydref 2023.
- 1.3 Credir fod gan y Cyngor lawer i'w gynnig o ran cyflwyno tystiolaeth i'r ymchwiliad pwysig ac amserol hwn gan gynnwys;
- *O ran prosiect yn digwydd yn Wylfa, dealltwriaeth gyflawn o'r ardal leol ynghyd â mewn cyd-destun rhanbarthol, Cymru a'r Deyrnas Unedig - mae hyn yn cynnwys dealltwriaeth o'r cyfle, yr effeithiau posib ynghyd â dealltwriaeth o'r heriau a'r newidiadau y mae'r Ynys yn ei wynebu. Mae'r Cyngor felly mewn sefyllfa dda i gynrychioli'r gymuned letya ac i ddylanwadu ar unrhyw brosiect o'r dyddiau cynnar.*
 - *Safbwynt, cyfraniad a phrofiad blaenorol y Cyngor fel yr awdurdod lleol, yr awdurdod lletya a'r awdurdod Cynllunio lleol ar gyfer prosiect Wylfa Newydd Horizon, cyn penderfyniad Hitachi i ddirwyn Pŵer Niwclear Hitachi i ben fel endid datblygu gweithredol ym Mawrth 2021.*
 - *Mae Rhaglen Ynys Ynni (Rhy) wedi ei ffurfio gan y Cyngor ers 2010. Mae'r Rhaglen yn rhan o ymagwedd y Cyngor tuag at ddatblygu'r economi, gan weithio mewn partneriaeth â rhanddeiliaid i roi Ynys Môn ar flaen y gad o ran ymchwil, datblygu a chynhyrchu ynni carbon isel. Y weledigaeth ar gyfer y Rhaglen yw sicrhau bod yr Ynys yn gwneud y mwyaf o'r cyfleoedd a gyflwynir gan y cyfle unwaith mewn oes ar gyfer swyddi, twf economaidd a ffyniant trwy fanteisio ar nifer o brosiectau trawsnewidiol ym Môn. Mae gan y Rhaglen bortffolio eang o ddatblygiadau y mae'n ymgysylltu ac yn cynghori arnynt (ar gyfer materion statudol ac anstatudol) gan gynnwys Ynni Llif Llanw, gwynt (alltraeth ac ar y tir), solar, hydrogen, batri a niwclear.*
 - *Mae gan y Cyngor berthynas a chysylltiadau parhaol ac aeddfed mewn lle gyda phartneriaid allweddol, sefydliadau a chwmnïau o fewn y diwydiant niwclear.*
 - *Mae'r Cyngor hefyd yn gallu adeiladu ar ei safbwyntiau o ran ei dreftadaeth gyfoethog a diogel o letya gorsaf Wylfa A Magnox, gyda chymaint o gymunedau'r ynys wedi ac yn parhau i fanteisio ar gyfleoedd cyflogaeth a chadwyn gyflenwi o fewn y sector pwysig hwn. Mae gan y Cyngor ddealltwriaeth o sut mae'r atomfa wedi bod o fudd i'r Ynys mewn modd economaidd a cymdeithasol ond hefyd dealltwriaeth o sut mae'r lleihad mewn cyflogaeth sydd ar gael yno dros y blynyddoedd diwethaf yn effeithio'r Ynys a'i chymunedau mewn modd negyddol.*

- **Sefyllfa bresennol o ran y posibilrwydd o ddatblygiad yn digwydd ar safle'r Wylfa**
- 1.4 Mae cymunedau Môn, ac yn arbennig y cymunedau hynny yng Ngogledd Môn yn parhau i deimlo'r siom ers i brosiect Wylfa Newydd Horizon gael ei ddirwyn i ben. Er bod cryn sylw yn parhau i gael ei roi i'r posibilrwydd o ddatblygiad yn digwydd mae'r gymuned yn parhau i deimlo eu bod rhwng dwy stôl gyda dim sicrwydd pendant y bydd datblygiad ar raddfa modwlar bychain neu GW yn digwydd.
- 1.5 Ers i brosiect Horizon ddod i ben mae'r pandemig wedi digwydd, a llawer o fusnesau wedi cau o ganlyniad i effeithiau yn gysylltiedig ar digwyddiad hwnnw yn ogystal a effeithiau Brexit a'r cynnydd mewn costau ynni a chostau nwyddau. Mae hyn wedi arwain at gollu swyddi o ansawdd ar draws yr Ynys, pobl ifanc yn symud i ffwrdd i chwilio am waith neu ddim yn dychwelyd ar ôl bod yn y Brifysgol oherwydd diffyg cyfleoedd a hyn oll yn arwain at effaith negyddol ar ein cymunedau, ein treftadaeth a'r iaith Gymraeg.
- 1.6 Mae'r Cyngor yn croesawu sefydlu'r corff 'Great British Nuclear (GBN) gan Lywodraeth y DU er mwyn canolbwyntio ar sicrhau cynnydd mewn ynni niwclear ar raddfa a chyflymder digynsail. Er bod cyhoeddiad diweddar GBN yn cadarnhau dewis chwe thechnoleg adweithyddion modiwlaid bach i fynd trwodd i'r cam nesaf yn dilyn proses ddethol technoleg, mae'r Cyngor yn parhau i chwilio am sicrwydd y bydd prosesau'r Llywodraeth a GBN yn mynd ati fel mater o flaenoriaeth i adnabod rhaglen glir ac effeithiol ar gyfer datblygiadau niwclear newydd yn y DU gan gynnwys cadarnhau pa dechnoleg fydd yn cael ei lleoli ar ba safleoedd.
- 1.7 Yn ogystal, mae'r Cyngor yn chwilio am well dealltwriaeth ynghylch sut mae Llywodraeth Cymru am weithio mewn partneriaeth gyda GBN a Llywodraeth y DU er mwyn cefnogi a sicrhau bod gweledigaeth, blaenoriaethau a strategaethau yn alinio ar bob lefel.
- 1.8 Ar bob lefel, mae pawb yn edrych am sicrwydd un ffordd neu'r llall os bydd datblygiad yn digwydd ar safle'r Wylfa - boed hynny yn ddatblygiad graddfa modwlar bychain neu GW. Mae'r sicrwydd hyn yn cael ei geisio gan ein trigolion, ein cymunedau, busnesau a'r gadwyn gyflenwi yn ogystal â'r datblygwyr eu hunain.
- 1.9 Ni allwn ar lefel lleol roi sicrwydd i'n pobl ifanc nac i'r gadwyn gyflenwi y bydd cyfle iddynt weithio a manteisio yn y dyfodol o adeiladu a gweithredu datblygiad niwclear ar yr Ynys heb gadarnhad pendant y bydd datblygiad yn digwydd. Rydym wedi codi gobeithion yn flaenrol gyda theuluoedd wedi gobeithio y byddai eu plant yn derbyn cyfleoedd gwaith o ansawdd a fydd yn eu galluogi i aros ar yr Ynys a llawer o fusnesau wedi meddwl am sut y byddent yn gallu gwneud y mwyaf o'r cyfleoedd yn uniongyrchol ac yn anuniongyrchol.
- 1.10 Mae'r Cyngor yn cadarnhau ei fod yn unol â gweledigaeth y Rhy yn parhau i fod yn gefnogol mewn egwyddor i brosiect niwclear newydd ar safle'r Wylfa

ond mae hyn ar yr amod bod y prosiect yn cyflenwi buddion economaidd-gymdeithasol trawsnewidiol i'r cymunedau lletya.

- 1.11 Tra bo'r Cyngor, mewn egwyddor, yn cefnogi datblygiadau niwclear newydd ac yn cydnabod y rôl y gall chwarae o ran ymateb i lwybr tuag at gyflawni sero net, yn y pen draw, ni all hyn fod ar draul yr ynys na'i chymunedau.
- 1.12 Mae Cefnogaeth y Cyngor yn seiliedig ar gadarnhad fod y datblygiad yn un cynaliadwy ac nid ar draul cymunedau'r ynys. Mae cefnogaeth y Cyngor mewn egwyddor, a'r drwydded gymdeithasol i fwrw ymlaen â datblygiad niwclear, yn amodol ar weithredu'r egwyddorion a adnabyddir isod. Mae'r Cyngor yn cadarnhau fod yr egwyddorion hyn yn berthnasol i ddatblygiad modwlar bychain ynghyd â datblygiad ar raddfa GW ac yn cyd-fynd â safbwynt blaenorol y Cyngor o ran cynigion Pŵer Niwclear Horizon ar gyfer Wylfa Newydd:
- *Rhaid mynd ati'n rhagweithiol i osgoi neu leihau effeithiau andwyol*
 - *Rhaid manteisio i'r eithaf ar fuddion o safbwynt economaidd a chymdeithasol*
 - *Rhaid diogelu nodweddion unigryw ac arbennig yr ynys ynghyd â'r ymdeimlad o le'*
 - *Dylid arfer yr Egwyddor Agosrwydd*
 - *Rhaid creu etifeddiaeth gadarnhaol*
- 1.13 O ran ei ymagwedd at unrhyw ddatblygiadau mawr, mae'r Cyngor yn mabwysiadu'r Egwyddor Agosrwydd. Mae'r Egwyddor Agosrwydd yn ei gwneud hi yn ofynnol i roi ystyriaeth yn y lle cyntaf i'r effeithiau a fydd yn deillio o'r prosiect ar y cymunedau hynny sydd wedi eu lleoli agosaf ac fel y mae'r effeithiau a brofir yn lleihau yn ôl eu pellter o'r prosiect, mae'r angen am ddarparu buddion a mesurau lliniaru, gan gynnwys digolledu, hefyd yn lleihau.
- 1.14 Mabwysiadodd y Cyngor yr Egwyddor Agosrwydd er mwyn llywio ei safbwynt ar gyfer ymdrin ag a thrafod cais DCO Wylfa Newydd Horizon. Roedd hyn yn sicrhau bod yr holl fuddion, mesurau lliniaru a digolledu yn cael eu canoli ar y gymuned letyol yn y lle cyntaf, sef y cymunedau a'r trigolion a effeithir fwyaf o ganlyniad i effeithiau holl gyfnodau'r prosiect.
- 1.15 Mae'r Cyngor yn awyddus i'r Egwyddor Agosatrwydd gael ei fabwysiadu gan holl bartneriaid a rhanddeiliaid tu mewn a thu allan i'r gyfundrefn gynllunio gan gynnwys y ddwy Lywodraeth, Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru ac eraill er mwyn sicrhau bod y buddion sy'n deillio o bob prosiect mawr yn canolbwyntio ar y cymunedau agosaf, sef y cymunedau hynny fydd yn cael eu heffeithio arnynt fwyaf ar hyd oes y prosiect.
- 1.16 Mae'r Cyngor ar ddeall bod Llywodraeth y DU yn bwriadu ymgynghori ar Ddatganiad Polisi Cenedlaethol (NPS) wedi ei diweddarau ar gyfer prosiectau niwclear yn ystod yr Hydref ac y bydd yn debygol y bydd safle'r Wylfa ac Ynys

Môn yn parhau i gael ei hadnabod fel un or safleoedd/ardaloedd sy'n cael ei ffafrio ar gyfer datblygiad niwclear newydd.

- 1.17 Mae'r Cyngor yn croesawu paratoi Datganiad wedi ei ddiweddarau gan y bydd yn cynnig sail bolisi gyfredol ar gyfer datblygiadau niwclear newydd ym Mhrydain ac yn datrys yr ansicrwydd ar gyfer datblygwyr, awdurdodau lletya, cymunedau a rhanddeiliaid ehangach o ran pa safleoedd fydd yn cael eu dynodi ar gyfer datblygiad niwclear newydd ac yn derbyn cefnogaeth sail bolisi ar y lefel uchaf o ran yr hierarchaeth bolisi.
- 1.18 Ar lefel bolisi lleol, mae'r Cyngor ar hyn o bryd wrthi'n paratoi cytundeb cyflawni ar gyfer rhoi Cynllun Datblygu Lleol newydd yn ei le. Bydd y Cynllun hwn angen cyfarch unrhyw ddatblygiad niwclear yn digwydd ar yr Ynys o ran y cyfnod adeiladu, gweithredol a digomisiynu yn ogystal a cyfarch a cynnig sail bolisi effeithiol ar gyfer y datblygiadau ar effeithiau cysylltiedig ac unrhyw ddatblygiad niwclear gan gynnwys (ond ddim wedi ei gyfyngu i) faterion yn ymwneud â darpariaeth priffyrdd, tai, gwasanaethau, yr amgylchedd, yr Iaith Gymraeg a diwylliant ac yn y blaen.
- 1.19 Mae'r Cyngor felly'n edrych am eglurdeb fel mater o frys os bydd rhaglen datblygiadau niwclear Llywodraeth y DU a'r Datganiad Polisi Cenedlaethol yn adnabod safle'r Wylfa ar gyfer datblygiad niwclear newydd boed hynny ar raddfa SMR neu GW er mwyn gallu cynllunio ar gyfer y dyfodol a sicrhau ein bod yn 'creu Ynys Môn fydd yn iach a llewyrchus lle gall bobl ffynnu' (Gweledigaeth Cynllun y Cyngor 2023-28¹).
- 1.20 Mae profiad hirdymor y Cyngor a'r cymunedau y mae yn ei gynrychioli o ran lletya gorsaf bŵer Wylfa A, ynghyd â chynigion Horizon ar gyfer Wylfa Newydd, wedi creu pwyntiau dysgu pwysig, yn enwedig yng nghyswllt ymgysylltu â'r gymuned a'i hymrwymo. Mae hyn hefyd wedi creu diwylliant sefydliadol lle rydym yn gyfarwydd ag adnabod y buddion a'r effeithiau a all ddeillio o letya gorsaf niwclear.
- 1.21 Mae'r Cyngor yn ystyried ei bod yn hanfodol i GBN, Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru ddeall a dysgu o'r profiadau hyn fel y mae'n ffurfio ei strategaeth hir dymor ar gyfer rhaglen datblygiadau ynni niwclear yn y DU. Maer Cyngor yn cadarnhau ei fod yn barod i barhau i gydweithio gyda'r tri corff ynghyd â phartneriaid eraill er mwyn rhannu a dysgu o'r profiadau a'r dealltwriaeth hyn er mwyn sicrhau strategaeth effeithiol a llwyddiannus sydd gyda'r gymuned letya yn ganolbwynt ac yn brif ffocws o'r cychwyn.
- 1.22 Mae'r Cyngor yn ystyried bod ymgysylltiad a chydweithrediad cynnar ac ystyrlon â'r holl rhanddeiliaid allweddol (gan gynnwys yr Awdurdod lletya a'r gymuned letya yn arbennig) yn hanfodol.
- 1.23 O ran cael cefnogaeth y gymuned, mae bod yn agored, ynghyd ag ymddiriedaeth a pharch, yn cael eu hystyried yn nodweddion allweddol, nid yn

¹ [Cynllun y Cyngor 2023 i 2028 \(llyw.cymru\)](#)

unig o safbwynt y datblygwr, ond hefyd o ran rhanddeiliaid allweddol (gan gynnwys Llywodraeth y DU/Great British Nuclear (GBN) a Llywodraeth Cymru).

- 1.24 Mae Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru wedi amlygu yn ddiweddar y potensial o ran symleiddio / gwella'r broses gydsynio a thrwyddedu ar gyfer prosiectau o arwyddocâd cenedlaethol.
- 1.25 Mae ymrwymiad y Cyngor yn y broses gydsynio (yn enwedig o ran cynrychioli ei gymunedau) yn hanfodol bwysig. Yn nhermau cynnig Horizon ar gyfer Wylfa Newydd, roedd yr Adroddiad ar yr Effaith Lleol (LIR), a baratowyd gan y Cyngor fel yr awdurdod lletya yn adroddiad allweddol y cyfeiriodd yr Arolygydd ati yn rheolaidd yn ystod yr archwiliad o'r cais.
- 1.26 Yn y cyd-destun hwn mae yn bwysig nodi fod yr Ynys yn Ynys wahanol iawn ers i'r Cyngor ffurfio ei safbwynt ar gyfer prosiect Wylfa Newydd Horizon. Bydd rhan nesaf ein tystiolaeth yn mynd ati i amlygu'r newidiadau hyn. Mae'r Cyngor yn cadarnhau y bydd angen i unrhyw ddatblygwr fod yn llwyr ymwybodol o nodweddion yr Ynys er mwyn meithrin dealltwriaeth ac ymwybyddiaeth lawn o'r cyd-destun ar gyfer datblygu a lleoli datblygiad a hefyd er mwyn mynd ati i adnabod ac asesu graddfa posib yr effeithiau tebygol er mwyn ei diddymu, lleihau neu ddigolledu i lefel sy'n dderbyniol i bawb.
- 1.27 O ran y cydsynio a thrwyddedu, cred y Cyngor ei bod yn angenrheidiol fod y prosesau hyn yn eu gwneud hi'n ofynnol i'r datblygwr orfod ymgysylltu gyda'r cymunedau hynny a effeithir arnynt fwyaf gan ddatblygiad o raddfa mor fawr mewn modd buan, priodol ac effeithiol.
- 1.28 Mae hyn ar gyfer sicrhau bod gan y datblygwr, yn nyddiau cynnar y datblygiad, ddealltwriaeth gyflawn o'r cyd-destun lleol (sy'n arbennig o bwysig o fewn amgylchedd unigryw fel Ynys Môn er enghraifft) a hefyd i ganiatáu i'r cymunedau fynd ati i godi pryderon y gellir eu datrys trwy wneud addasiadau i'r dyluniad ac i adnabod ac amlygu'r cyfleoedd ar gyfer sicrhau ac uchafu buddion lleol.
- 1.29 Gan fod gan y Cyngor rôl allweddol fel yr awdurdod lleol, yr awdurdod lletya a'r awdurdod cynllunio lleol mewn perthynas â unrhyw ddatblygiad ar safle'r Wylfa yn y dyfodol mae'r Cyngor yn cadarnhau ei bod yn angenrheidiol iddo gael y capasiti a'r adnoddau priodol i'w alluogi i chwarae rhan lawn ac effeithiol yn y broses a hynny o gyfnod camau cychwynnol y broses dylunio datblygiad er mwyn cynghori a dylanwadu er budd y cymunedau a gynrychiolir ganddo.
- 1.30 O ran cynigion Gorchymyn Cydsyniad Datblygu (DCO) blaenorol Horizon ar gyfer Wylfa Newydd, bu i Gytundeb Perfformiad Cynllunio (PPA) gael ei gytuno rhwng y Cyngor a Horizon. Roedd y PPA yn fecanwaith effeithiol a alluogwyd i'r Cyngor gael y capasiti a'r adnoddau angenrheidiol trwy gydol y cyfnod o ymgysylltu gyda'r prosiect hwnnw.

- 1.31 Rydym yn rhannu'r panel ar gyfer y sesiwn tystiolaeth yma gydag Uchelgais Gogledd Cymru. Mae'r Cyngor yn cadarnhau fod parodrwydd ac aeddfedrwydd yn bodoli er mwyn gallu cyd-weithio i uchafu'r buddion o unrhyw brosiect yn Wylfa neu Trawsfynydd ar lefel ranbarthol ond eto rydym yn cadarnhau y byddai'r heriau/effeithiau negyddol yn deillio o brosiect yn Wylfa a Trawsfynydd yn debygol o ddigwydd a chael ei deimlo yn lleol iawn i'r prosiectau ac yn ymestyn i ardal Gogledd Cymru ac y bydd angen mabwysiadu a gweithredu'r egwyddor agosatrwydd o ran trafodaethau ynghylch sicrhau mesurau lliniaru gan gynnwys iawndal.
- 1.32 Mae'r Cyngor yn gobeithio fod y cyd-destun uchod o gymorth wrth i ni ymateb i'r cwestiynau penodol a ofynni'r gan y Pwyllgor yn rhan nesaf ein hymateb.

2.0 Pa effaith economaidd bosibl y gallai datblygiadau niwclear newydd yng ngogledd Cymru ei chael ar yr economi ranbarthol?

- 2.1 Mae gan yr ynys a'i chymunedau berthynas hirdymor a chadarnhaol gyda'r sector niwclear. Mae hyn oherwydd bod yr Ynys, ei thrigolion a'i chymunedau wedi profi'r buddion economaidd a cymdeithasol hirdymor sydd wedi'u gwireddu ar lefel lleol (Gogledd yr Ynys a'r Ynys gyfan) a rhanbarthol trwy gydol cyfnod gweithredu gorsaf Wylfa A ac sy'n parhau i gael ei deimlo wrth i'r orsaf fynd trwy'r cyfnod datgomisiynu.
- 2.2 Mae'r tabl isod yn cadarnhau Gwerth Ychwanegol Crynswth (GYC) yr Ynys mewn perthynas ag Awdurdodau eraill Gogledd Cymru ynghyd a Chymru a'r Deyrnas Unedig.

Mesur Cyfanswn (£ milliwn)			2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
DU			1507777	1568990	1643394	1702910	1771588	1845519	1904933	1980679	1891068	2025600
Cymru			53163	55077	56482	58434	60833	62917	65167	67955	64634	69500
Cymru	Gogledd Cymru		12134	12706	12735	13177	13598	14198	14708	15182	14401	15647
	Gogledd Cymru	Ynys Mon	860	865	867	916	976	1005	1071	1140	973	1035
		Gwynedd	2089	2197	2182	2226	2234	2341	2378	2469	2215	2453
		Conwy	1414	1519	1575	1643	1710	1828	1848	1878	1773	1788
		Dinbych	1437	1527	1575	1598	1674	1751	1816	1849	1832	1957
		Fflint	3562	3678	3673	3869	4063	4265	4394	4468	4322	4877
		Wrecsam	2772	2920	2863	2925	2941	3008	3201	3378	3286	3537

- 2.3 Mae'r tabl uchod yn cadarnhau er bod twf blynyddol yn GYC yr Ynys, mae'r twf yn gryn dipyn yn is na hynny yng Ngogledd Cymru, Cymru a'r DU.
- 2.4 Mae'r rhan fwyaf o'r cyfleoedd cyflogaeth sydd ar gael yma ym Môn erbyn hyn yn y sectorau amaeth, twristiaeth a manwerthu - sectorau sydd â gwerth isel, cyflog isel ac sy'n cynnig cyfleoedd tymhorol.
- 2.5 Oblygiadau hyn yw bod pobl ifanc yn allfudo, demograffeg anghytwys, anweithgarwch economaidd, mwy o bwysau ar wasanaethau ac effaith andwyol ar yr Iaith Gymraeg a chymunedau'r Ynys.

- 2.6 Mae canlyniadau'r cyfrifiad diweddaraf yn cadarnhau'r effeithiau hyn;
- *Rhwng y ddau gyfrifiad diwethaf (a gynhaliwyd yn 2011 a 2021), bu gostyngiad o 1.3% ym mhoblogaeth Ynys Môn, o ychydig llai na 69,800 yn 2011 i tua 68,900 yn 2021.*
 - *Rhwng y ddau gyfrifiad diwethaf, cynyddodd oedran cyfartalog (canolrif) Ynys Môn o dair blynedd, o 45 i 48 oed. (oedran cyfartalog (canolrif) uwch na Chymru gyfan (42 oed).*
 - *Cododd nifer y bobl rhwng 65 a 74 oed tua 1,200 (cynnydd o 14.2%), tra bu gostyngiad o tua 2,300 yn nifer y trigolion rhwng 35 a 49 oed (gostyngiad o 17.2%).*
 - *Gostyngodd canran siaradwyr Cymraeg Ynys Môn o 57.2% yn 2011 i 55.8% yn 2021.*
 - *O drigolion Ynys Môn 16 oed a hŷn, dywedodd 49.9% eu bod yn gyflogedig (ac eithrio myfyrwyr amser llawn) yn 2021, i lawr o 51.3% yn 2011.*
 - *Yn 2021, dywedodd ychydig dros 1 o bob 40 o bobl (2.6%) eu bod yn ddi-waith, o gymharu â 4.1% yn 2011.*
 - *Cynyddodd canran trigolion Ynys Môn wedi ymddeol o 28.6% yn 2011 i 30.5% yn 2021.*
- 2.7 Mae safle Gorsaf Bŵer y Wylfa Magnox wedi ei lleoli yng Ngogledd yr Ynys a'r tir drws nesaf oedd yn destun prosiect Wylfa Newydd Horizon.
- 2.8 Fel sydd eisoes wedi ei amlygu, mae cymunedau Môn, ac yn enwedig y cymunedau hynny yng Ngogledd Môn, yn parhau i deimlo'r siom a'r effaith o brosiect Wylfa Newydd Horizon yn cael ei ddiddymu.
- 2.9 Mae'r ardal a adnabyddi'r fel Gogledd Ynys Môn yn cynnwys traean o Ynys Môn. Yn 2021 dim ond 2,285 o swyddi oedd yng Ngogledd Ynys Môn – llai na 10% o holl swyddi Ynys Môn. Mae'r ardal bellach yn cael ei dominyddu gan economi sylfaenol – yn benodol sectorau llety a gwasanaethau bwyd, sydd fel arfer yn cynnig cyflogau isel ond maent bellach yn cefnogi twristiaeth a lletygarwch.

2.10 Mae'r tabl isod yn cadarnhau'r colli swyddi sydd wedi ei brofi ar yr Ynys ac yn benodol yng Ngogledd yr Ynys wrth i gyflogwyr benderfynu cau;

Blwyddyn	Cwmni	Colled mewn swyddi
Gogledd Môn		
2004	Octel	100 i 120
2015	Wylfa Magnox	300 i 350
2019	Rehau	100
Cyfanswm Gogledd Môn		500 i 570
Eraill ar yr Ynys		
2008	Peboc	60
2008	Eaton Electrical	265
2009	Anglesey Aluminum	300 i 400
2013	Welsh Country Foods	300 i 350
2019	Marco Cable Management	40
2022	Orthios	120
2023	2-Sisters	730
Cyfanswm		2,315 i 2,535

2.11 Mae colli swyddi yn y diwydiannau hanesyddol wedi arwain at Ogledd Môn ond yn cyfrannu 13% o gyfanswm GYC Ynys Môn yn 2020. Mae hyn wedi disgyn 17% ers 1998. Rhwng 1998 a 2020, tyfodd GYC Gogledd Ynys Môn 39%, llai na hanner y twf cyfatebol ar draws gweddill yr Ynys.

2.12 Mae natur ymylol lleoliad Ynys Môn yn golygu bod trigolion yn cymudo yn y Gogledd ac yn gadael Gogledd Ynys Môn yn bennaf i weithio ond ddim yn gadael yr Ynys. Yng Nghyfrifiad 2011, dim ond 35% o drigolion cymudo Gogledd Ynys Môn oedd hefyd yn gweithio yng Ngogledd Ynys Môn ond yn gyfan gwbl arhosodd 71% ar yr Ynys. Mewn cymhariaeth, mae 50% o drigolion cymudo yn Llangefni, hefyd gweithio yn Llangefni.

2.13 Mae Amlwch, anheddiad mwyaf Gogledd Ynys Môn yn y 30% uchaf o'r ardaloedd mwyaf difreintiedig yng Nghymru ar gyfer Incwm a Chyflogaeth ac yn yr 20% mwyaf difreintiedig ar gyfer Mynediad i Wasanaethau. Mae trigolion

yn fwyfwy dibynnol ar fanciau bwyd: rhwng Tachwedd 2022 a mis Mawrth 2023, cynyddodd y defnydd ym manciau bwyd Amlwch bron i 155%.

- 2.14 Roedd penderfyniad 2Sisters i gau ei ffatri yn Llangefni ar ddechrau'r flwyddyn hon oherwydd y cynnydd mewn costau cynhyrchu yn ergyd sylweddol i'r Ynys.
- 2.15 Roedd 2Sisters yn un o bum busnes mawr ar yr Ynys (yn cael ei adnabod yn cyflogi dros 250+ o weithwyr) ac mae cau'r ffatri wedi arwain at golli 4% o gyflogaeth oherwydd y 730 o swyddi a gollwyd a bydd yn cael sgil-ffeithiau pellach o £400,000 y flwyddyn a gollwyd mewn contractau cyflenwyr yn Ynys Môn.
- 2.16 Mae'r Cyngor yn cydnabod bod gan unrhyw brosiect niwclear newydd yn Wylfa'r potensial i drawsnewid economi Ynys Môn, yn enwedig gogledd yr ynys, yn ogystal â rhanbarth Gogledd Cymru a thu hwnt, ynghyd â darparu'r posibilrwydd o gyfleoedd tymor byr, tymor canolig a hirdymor o safbwynt cyflogaeth a datblygu economaidd. Byddai hyn yn sicrhau cyfleoedd i'n pobl ifanc, un ai o ran eu cadw yma neu yn eu denu nôl ac felly byddai'n cael effaith gadarnhaol ar yr iaith Gymraeg a'n cymunedau.
- 2.17 Bu i Gynllun Adfywio Economaidd Gogledd Ynys Môn 'gal ei ddiwygio yn dilyn penderfyniad Hitachi i atal cynllun Wylfa Newydd ac i ffatri Rehau gau, dwy ergyd ddifrifol i ragolygon economaidd cymunedau'r Gogledd a oedd yn atgyfnerthu'r angen am raglen weithredu i ddiwallu anghenion y Gogledd.
- 2.18 Mae'r Cynllun yn nodi gweledigaeth ar gyfer ardal Gogledd Ynys Môn ac yn adnabod y cyfleoedd sy'n cynnwys cynnig posib o orsaf bŵer niwclear, y cyfleoedd sydd ar gael o'r cyfnod datgomiysu yr orsaf bresennol, manteisio ar Gynllun Twf ar gyfer Economi Gogledd Cymru, elwa ar bosibiliadau'r ardal o ran twristiaeth a gwneud y mwyaf o'r ymdeimlad o gymuned a lle.
- 2.19 Mewn digwyddiad yn y Senedd gan y Gymdeithas Diwydiant Niwclear ym Mis Medi, bu i Kieron Salter, Peiriannydd Trydanol sydd yn gweithio ar brosiect Hinkley Point C, sy'n wreiddiol o Llangefni ar Ynys Môn sôn am ei atgofion fel plentyn o ymweld â gorsaf Wylfa, cwblhau cyfnod o brofiad gwaith yna a dyma wnaeth ei ysgogi i ddewis llwybr gyrfa yn y sector niwclear gyda'r gobaidh o weithio ar brosiect Wylfa Newydd Horizon.
- 2.20 Roedd Kieron yn un o'r unigolion hynny o'r Ynys a fu'n llwyddiannus i gael dilyn prentisiaeth gyda Horizon 7 mlynedd yn ôl. Ar y pryd roedd Kieron yn 17 mlwydd oed ac yn hynod o falch o gael dilyn llwybr gyrfa fyddai yn ei alluogi i aros yma ar yr Ynys i weithio a byw gyda'i deulu a ffrindiau.
- 2.21 Pan fu Horizon benderfynu peidio parhau a phrosiect Wylfa Newydd mae Kieron yn disgrifio'r siom a wynebwyd gan y 33 o brentisiaid a oedd ar y Rhaglen Prentisiaeth. Bu i EDF gymryd Kieran mlaen i gwblhau ei brentisiaeth ac erbyn heddiw mae yn gweithio fel Peiriannydd Trydanol gyda EDF. Yn amlwg roedd hyn yn golygu fod Kieron wedi gorfod symud o Fôn i allu cwblhau ei brentisiaeth, symud o ei gynefin ar hyn roedd yn gyfarwydd iddo ac ymhell oddi wrth y Gymraeg a'i ddiwylliant Cymreig. Dywedodd Kieran yn y digwyddiad yn y Senedd;

“Mae niwclear i mi yn golygu sefydlogrwydd, cyfle i genedlaethau a swydd am oes. Roeddwn yn hollol siomedig pan fethodd prosiect Wylfa Newydd gael ei wireddu. Rwyf yn gobeithio un diwrnod y caf symud yn nol adra i Fôn i weithio pam fydd gorsaf newydd mewn lle yn Wylfa”.

“Mae gweithio yn Hinkley Point C wedi ehangu fy ngweledigaeth o ran yr hyn y gall niwclear newydd ei gyfrannu i'r economi yn yr ardal leol. Yn ystod y gwaith adeiladu fe fydd miloedd o gyfleoedd ar gael. O arllwys concrit i weldio, codi gwaith dur, gyrru peiriannau trwm, gyrru bysiau, coginio bwyd, rheoli gwestai. Mae' posibiladau yn ddi-ddiwedd o ran y cyfleoedd a ddaw yn ei sgil. Unwaith y bydd wedi'i adeiladu, bydd yn cyflogi cannoedd o bobl i'w gadw i weithredu. Mae'r cyfleoedd a ddaw yn sgil prosiect o'r maint hwn yn aruthrol, gan ddod â budd enfawr i Gymru ac yn helpu i gyflawni targedau sero net”.

- 2.22 Yn ein Hadroddiad ar yr Effaith Leol (LIR) ar gyfer datblygiad Wylfa Newydd Horizon, bu i'r Cyngor gadarnhau bod gan y prosiect y potensial i gyfrannu at newid hirdymor yn strwythur economi Ynys Môn. Roedd gan y prosiect y potensial i greu swyddi â chyflogau uwch yn ystod pob cyfnod o'r prosiect, gan symud busnesau lleol i fyny'r gadwyn gyflenwi a denu busnesau newydd a mewnfuddsoddiad cysylltiedig â'r prosiect.
- 2.23 O ran y buddion economaidd-gymdeithasol posibl a fyddai'n codi o ganlyniad i adeiladu a gweithredu gorsaf bŵer niwclear ar yr Ynys, o safbwynt lleol, rhanbarthol ac yn ehangach na hynny, fe gawsant eu hasesu a'u nodi fel rhan o'r Datganiad Amgylcheddol (DA) a gyflwynwyd fel rhan o gais Horizon am Orchymyn Cydsyniad Datblygu (DCO) ar gyfer ei datblygiad arfaethedig Wylfa Newydd. Roedd y prif fuddion yn cynnwys;
- O ran y galw am weithwyr yn ystod y cyfnod adeiladu, roedd dadansoddiad Horizon (ar gyfer datblygiad ar raddfa GW+) yn awgrymu y byddai angen cyfanswm o 9,000 o weithwyr ar gyfnod anterth y prosiect, gyda'r posibilrwydd y byddai tua 2,000 o'r swyddi hyn yn cael eu cyflawni gan weithwyr oedd yn byw o fewn y parth cymudo dyddiol (90-munud i'r safle) yn ystod y cyfnod adeiladu;
 - Defnyddiodd Horizon luosydd ychwanegol o 1.9 i gyfrifo'r swyddi anuniongyrchol a'r rhai a gaiff eu creu yn sgil y datblygiad, ac roedd hyn yn awgrymu y byddai 1,800 o swyddi eraill yn cael eu creu trwy'r gwaith adeiladu o fewn y parth cymudo dyddiol
 - Allan o'r 850 swydd yn ystod y cyfnod gweithredol, ymrwymiad i 85% o'r swyddi yma i fod yn swyddi i bobl leol - byddai'r rhain yn swyddi gyda chyflogau uwchlaw'r cyfartaledd cenedlaethol;
 - Gwariant lleol o £200-£400m yn cael effaith gadarnhaol yn syth;
 - Darparu cyfleoedd i fusnesau ennill contractau am nifer o flynyddoedd gan felly sicrhau bod swyddi'n cael eu creu;
 - Angen i fusnesau'r ardal uwchsgilio i ddod yn rhan o'r gadwyn gyflenwi. Yn ei dro, bydd hyn yn gadael etifeddiaeth barhaol o ennill contractau pellach a dod yn fwy cystadleuol;
 - Sicrhau bod porthladd Caergybi yn chwarae rôl weithredol ac ystyrlon yn y gadwyn gyflenwi yn arwain at fuddsoddiad uniongyrchol gan greu nifer o swyddi dros y cyfnodau adeiladu a gweithredol, am nifer o flynyddoedd;

- *Byddai'r datblygiad yn arwain at greu safleoedd ac adeiladau ychwanegol ar yr Ynys ac yng Ngogledd Cymru ar gyfer busnesau brodorol a mewnfuddsoddwyr;*
 - *Cyfleoedd anuniongyrchol - Er na fyddent yn uniongyrchol gysylltiedig â datblygiad Wylfa Newydd, byddai digonedd o gyfleoedd anuniongyrchol ar gael gan gynnwys darparu llety ar gyfer y gweithwyr adeiladu, coginio, glanhau ac yn y blaen.*
- 2.24 Mae'r wybodaeth uchod yn cadarnhau gwerth a graddfa'r buddion posib sy'n bosib i'r Ynys a'r rhanbarth wrth letya gorsaf bŵer graddfa GW. Mae data'r cyfrifiad a'r data ar gyfer Gogledd Môn sydd wedi ei chyflwyno hefyd yn gynharach yn ymateb y Cyngor yn cadarnhau fod Gogledd Môn wir angen buddsoddiad mewn prosiect a fyddai yn sicrhau cyfleoedd lleol trawsnewidiol gan sicrhau ffyniant.
- 2.25 Tra bo llawer o'r dystiolaeth fanwl sydd ar gael i gefnogi sylwadau gwybodus, o ran effaith economaidd posibl gorsaf bŵer niwclear newydd yn Wylfa wedi canolbwyntio ar ddatblygiad ar raddfa GW+, mae'r Cyngor yn ymwybodol y gallai cynigion ar gyfer datblygiad niwclear ar y safle gynnwys SMR / AMR ar raddfa MW yn y dyfodol hefyd. Byddai'r effeithiau economaidd-gymdeithasol yn wahanol i'r rheiny o ganlyniad i gynnig ar raddfa GW.
- 2.26 Mae gwaith a gwblhawyd gan Ove Arup and Partners Ltd ar gyfer Llywodraeth Cymru wedi canolbwyntio ar y posibilrwydd o leoli SMR / AMR yn Nhrwysfynydd. Fodd bynnag, mae'n darparu gwybodaeth ychwanegol ddefnyddiol sy'n berthnasol i Ogledd Cymru a Chymru ar lefel ehangach.
- 2.27 Roedd y dadansoddiad hwn yn ystyried amryw senarios o ran lleoli, ynghyd â chyfleoedd o ran cyflogaeth yn sgil hynny, a gweithgaredd o ran y gadwyn gyflenwi ehangach, a allai ddeillio o leoli SMR / AMR. Cwblhawyd cyfrifiadau o ran gwerth ychwanegol gros (GVA), ac fe'i cysylltwyd â chyfleoedd i greu swyddi. Gan ystyried dadansoddiad o'r gwaith adeiladu ar ei anterth yn 2027, awgrymwyd y byddai tua 1,520 o swyddi o fewn ardal Gogledd Cymru, gyda 1,370 o swyddi eraill o fewn y gadwyn gyflenwi. O ran canlyniadau economaidd, daeth yr adroddiad i'r casgliad, ar eu hanterth, y gallai cyfnodau adeiladu gynhyrchu £41.6miliwn mewn GVA yng ngogledd orllewin Cymru, ynghyd â GVA cyffredinol o £177.5miliwn ledled Cymru.
- 2.28 Tra bo'r ffigyrau hyn, ar gyfartaledd, yn is (fel y gellir ei ddisgwyl) na'r rheiny o ran amcangyfrifon ar gyfer adeiladu datblygiad niwclear ar raddfa GW+, er hynny, maent yn dangos y gellir gwneud cyfraniad sylweddol o ganlyniad i leoli SMR / AMR o fewn gogledd orllewin Cymru, ac yng Nghymru 'n fwy cyffredinol, ac mae'n hanfodol i'r ynys a'r rhanbarth allu elwa'n llawn ar y cyfleoedd hyn.
- 2.29 Pe bai cynigion ar gyfer SMR / AMR yn cael eu cyflwyno cyn unrhyw ddatblygiad ar raddfa GW+, byddai'r Cyngor yn disgwyl i unrhyw ddatblygwr fod yn gyfarwydd â'r amryw faterion a nodir o fewn y dystiolaeth hon, a bod angen eu trafod yn fanwl yn gynnar mewn unrhyw broses ddatblygu. Dylai hyn adeiladu ar yr amryw ystyriaethau o safbwynt economaidd (ac ehangach) o fewn cynigion Horizon ar gyfer Wylfa Newydd. Mae'r Cyngor hefyd yn

cydnabod y potensial o ran cyflwyno datblygiadau ar gyfer adweithyddion ar raddfa GW+ a datblygiadau SMR / AMR ar raddfa MW yn Wylfa ar yr un pryd. O ran materion o'r fath, yn enwedig o ran gorfod delio â thimau gwahanol ddatblygwyr, byddai angen sicrhau ymgysylltiad a chydweithrediad cynnar rhwng y Cyngor a'r holl randdeiliaid allweddol perthnasol, i sicrhau bod modd gwneud y gorau o effeithiau cadarnhaol, ynghyd â lliniaru effeithiau andwyol a chyflwyno mesurau digolledu priodol ar eu cyfer.

- 2.30 O ran cael capasiti i adael etifeddiaeth barhaus yng nghyswllt creu swyddi, gwella sgiliau a'r effaith economaidd gyffredinol yn nhermau Gwerth Ychwanegol Gros (GVA), ceir tystiolaeth y gall prosiectau pŵer niwclear greu newid sylweddol ar draws cymunedau am sawl cenhedlaeth. Byddai'r Cyngor yn dymuno gweld cyfleoedd gwirioneddol yn cael eu creu'n gynnar er mwyn diogelu'r buddion hyn. Dylai'r modd y gellir manteisio arnynt fod yn glir a dylid darparu cymorth i wneud hynny, i bobl a busnesau o fewn ardal ofodol Ynys Môn a rhanbarth Gogledd Cymru a thu hwnt. Bydd angen i unrhyw fuddion o'r fath adlewyrchu ac ymateb yn llawn i gynefinoedd a thirwedd (ac asedau naturiol ehangach) gwarchoddedig a sensitif yr ynys, sy'n ei gwneud yn gyrchfan mor bwysig i dwristiaid, ac maent yn allweddol i economi'r ynys.
- 2.31 Trwy ei ymgysylltiad parhaus â Horizon mewn perthynas â datblygiad Wylfa Newydd, bu i'r Cyngor drafod a chytuno pecyn o fesurau lliniaru a digolledu i helpu i'r Cyngor, y cymunedau a effeithir a phartneriaid i ddelio â'r effeithiau a nodwyd yn y Datganiad Amgylcheddol (effeithiau cadarnhaol a negyddol). O ran y sicrhau cyfleoedd gwaith, sgiliau a chadwyn gyflenwi lleol roedd hyn yn cynnwys Horizon yn paratoi Strategaeth Swyddi a Sgiliau, ynghyd â Chynllun Gweithredu ar gyfer y Gadwyn Gyflenwi, a oedd yn cadarnhau mesurau a dulliau a fyddai'n cael eu rhoi ar waith ar gyfer uchafu cyfleoedd a buddion lleol ynghyd â lleihau effeithiau andwyol posib gan gynnwys y posibilrwydd o ddadleoli.
- 2.32 Trwy gydol y cyfnod cyn ymgeisio a chyflwyno'r cais am GCD (DCO), cyflwynodd y Cyngor sylwadau helaeth ynghylch yr angen i sicrhau cefnogaeth briodol i'r cymunedau lletya trwy becynnau rhwymedigaethau C106 / cynlluniau buddion cymunedol, i fynd i'r afael ag effeithiau a gwneud y gorau o'r effeithiau cadarnhaol o ganlyniad i'r cynigion. Roedd hyn yn cynnwys mesurau o fewn y C106 i sicrhau bod y Cyngor yn gallu mynd i'r afael â'r pwysau ychwanegol ar y farchnad dai, sector addysg a'r iaith Gymraeg, gwasanaethau cyhoeddus, priffyrdd, twristiaeth a hamdden ar amgylchedd i enwi dim ond rhai.
- 2.33 O ran unrhyw gynigion ar gyfer datblygiad niwclear newydd yn Wylfa, byddai'r Cyngor yn disgwyl i faterion o'r fath gael eu hystyried yn llawn o'r cychwyn cyntaf, gan wneud hynny wrth fabwysiadu'r Egwyddor Agosrwydd.
- 2.34 Tra bod y cyfleoedd posib o letya gorsaf bŵer ar yr Ynys wedi cael eu hadnabod mae'r Cyngor yn parhau, fel yr amlygwyd yn y cyflwyniad, i edrych am sicrwydd un ffordd neu'r llall os bydd datblygiad yn digwydd ar safle'r Wylfa - boed hynny yn ddatblygiad graddfa modwlar bychain neu GW. Mae'r

cadarnhad yma yn cael ei geisio gan ein trigolion, ein cymunedau, busnesau a'r gadwyn gyflenwi yn ogystal â'r datblygwyr eu hunain.

- 2.35 Nid oes modd codi gobeithion ein trigolion a'n cymunedau am y cyfleoedd posib a fydd ar gael o ran swyddi, sgiliau ar gadwyn gyflenwi heb dderbyn cadarnhad pendant y bydd datblygiad yn digwydd ynghyd ag amserlen. Byddai hyn yn galluogi pawb i baratoi ar y cyd ac i sicrhau bod y cyfleoedd lleol gorau posib yn cael eu sicrhau.

3.0 Beth ellir ei wneud i sicrhau bod unrhyw brosiectau niwclear newydd yn cynyddu cyflogaeth leol a chadwyni cyflenwi lleol neu yng Nghymru i'r eithaf?

- 3.1 Fel sydd eisoes wedi ei adnabod, fel mater o flaenoriaeth, mae'r Cyngor a chymunedau'r Ynys angen cadarnhad a fydd datblygiad niwclear newydd yn digwydd yn Wylfa ynghyd â chadarnhad o'r amserlen.

- 3.2 Byddai hyn yn galluogi'r Cyngor a'r holl randdeiliaid a phartneriaid perthnasol i fynd ati i roi mewn lle rhaglenni gwaith er mwyn sicrhau bod yr Ynys, ein trigolion, y cymunedau a'r economi leol yn barod i gymryd mantais o bob cyfle daw yn sgil datblygiad niwclear yn Wylfa a/neu Trawsfynydd.

- 3.3 Fel cam cyntaf mae'n angenrheidiol cyflawni'r canlynol;

- *Adnabod beth sydd ar gael yn lleol a rhanbarthol o ran cyflogaeth, sgiliau a chadwyn gyflenwi;*
- *Adnabod anghenion y datblygwr;*
- *Adnabod bylchau o ran yr angen am sgiliau, cyflogaeth a chadwyn gyflenwi*
- *Rhoi ar waith trwy bartneriaeth cynlluniau a rhaglenni er mwyn delio gyda'r bylchau mewn modd amserol. Byddai hyn yn cynnwys gweithio gyda'r ysgolion, colegau a phrifysgolion lleol.*
- *Adnabod pa ddatblygiadau a phrosiectau eraill sydd ar waith yn ystod yr un cyfnod a beth yw eu hanghenion hwy o ran sgiliau a chadwyn gyflenwi;*
- *rhoi ar waith prosiectau i ennyn diddordeb ein pobl ifanc mewn STEM*

- 3.4 Er bod rhai gweithgareddau a rhaglenni mewn lle eisoes ar lefel rhanbarthol a Chymru er mwyn adnabod rhai o'r uchod, nid oes modd rhoi rhaglen waith mewn lle mewn modd cyflawn tan fod sicrwydd y bydd datblygiad yn digwydd yn Wylfa a/neu Trawsfynydd ynghyd â chadarnhad o raddfa'r datblygiad, amserlen datblygiad ynghyd â gallu cyd-weithio gyda'r datblygwr er mwyn gallu bod yn hollol eglur ar ei anghenion.

- 3.5 Fel sydd eisoes wedi ei adnabod mi fyddai gwahaniaeth yn bodoli o ran anghenion prosiect modwlar bychain neu GW ac felly mae angen y cadarnhad yma cyn yr holl rhanddeiliaid a phartneriaid ddod at ei gilydd i gynllunio tua'r dyfodol er mwyn sicrhau bod y cyfleoedd yn cael eu manteisio arnynt i'r eithaf yn lleol.

- 3.6 O ran unrhyw ddatblygiad niwclear newydd yn Wylfa, mae'r rhanddeiliaid allweddol o ran swyddi, sgiliau a chadwyn gyflenwi yn cynnwys (ond nid yn gyfyngedig i) y Cyngor, Llywodraeth Cymru, Uchelgais Gogledd Cymru, Partneriaeth Sgiliau Rhanbarthol, M-Sparc, Menter Môn, Grŵp Llandrillo Menai, Prifysgol Cymru Bangor, Nwana, WNF a'r NIA. Mae'r holl bartneriaid yn barod i gyd-weithio fel y bu i ni wneud gyda phrosiect Wyfla Newydd Horizon i sicrhau bod unrhyw ddatblygiad yn dod â buddion economaidd a cymdeithasol gwerth chweil i'r Ynys.
- 3.7 Mae cefnogaeth y Cyngor ar gyfer datblygiad niwclear newydd yn seiliedig ar y prosiect yn darparu buddion economaidd a cymdeithasol trawsnewidiol i'r cymunedau lletya yn unol â'r egwyddor agosatrwydd.
- 3.8 Bu i Horizon roi Strategaeth Swyddi a Sgiliau mewn lle ynghyd â sefydlu Gwasanaeth Cyflogaeth a Sgiliau Wylfa Newydd a oedd yn cynnwys y Cyngor, Llywodraeth Cymru, y Bartneriaeth Sgiliau Rhanbarthol, Adran Gwaith a Phensiynau, Colegau Addysg Bellach a'r prifysgolion yn y rhanbarth. Canolbwyntiodd y gwasanaeth ar y canlynol;
- rhagweld gofynion sgiliau a chadwyn gyflenwi'r prosiect
 - gweithio gydag ysgolion a darparwyr addysg i ymgysylltu â STEM;
 - cynnig cyfleoedd prentisiaethau a rhaglenni i raddedigion;
 - cynnig cyfleoedd o ran profiad gwaith;
 - gweithio gyda'r Adran Gwaith a Phensiynau a phartneriaid i dargedu'r economaidd anweithgar a'r di-waith i rolau adeiladu
 - ehangu cyfleoedd cyflogaeth a sgiliau ar gyfer grwpiau heb gynrychiolaeth ddigonol, menywod, pobl anabl a phobl o gefndiroedd ethnig lleiafrifol
- 3.9 Byddai'r Cyngor yn disgwyl i unrhyw ddatblygwr arall roi rhaglen debyg mewn lle er mwyn sicrhau presenoldeb ac ymgysylltedd lleol.
- 3.10 Bu i Goleg Menai yn Llangefni, rhan o Grŵp Llandrillo Menai, gyd-weithio a derbyn cefnogaeth ariannol gan Horizon i sicrhau bod eu campws a'r cyfleoedd oedd ar gael yno ar gyfer ei myfyrwyr a phrentisiaethau Horizon yn alinio a chyd-fynd â'r hyn y byddai prosiect Wylfa Newydd Horizon ei angen er mwyn sicrhau bod y buddion lleol yn cael ei uchafu yn enwedig i bobl ifanc yr Ynys. Mae'r Coleg hefyd wedi elwa yn fawr o gefnogaeth ariannol gan yr Awdurdod Datgomisiynu Niwclear (NDA). Roedd y penderfyniad i ddod â phrosiect Wylfa Newydd Horizon yn ergyd i'r Coleg ac i'w myfyrwyr oedd wedi gobeithio bod dyfodol iddynt o ran ei gyrfa yn yr orsaf yn Wylfa.
- 3.11 Bwriad y Grŵp yw cefnogi economi Gogledd Cymru drwy roi i'r bobl leol y sgiliau a'r cymwysterau sy'n angenrheidiol i sicrhau bod y rhanbarth yn gystadleuol ac yn llwyddiannus. Mae'r amrywiaeth eang o gyrsiau, y profiadau dysgu o safon uchel, y cyfleusterau penigamp a'r staff amryddawn sydd gan y Grŵp oll yn cyfrannu at gyflawni'r nodau hyn.
- 3.12 Fel y Cyngor, mae'r Coleg yn bartner a rhanddeiliad pwysig a hefyd yn chwilio am gadarnhad pendant os bydd prosiect yn digwydd yn Wylfa a/neu Trawsfynydd er mwyn edrych tua'r dyfodol a blaengynllunio er mwyn sicrhau

ein bod yn barod am y cyfleoedd a bod y cyfleoedd a'r buddion yn cael eu manteisio arnynt i'r eithaf yn lleol.

- 3.13 Mae M-Sparc wedi ei leoli yng Ngaerwen ar yr Ynys, Parc Gwyddoniaeth cyntaf Cymru sy'n cynnig gweithle i denantiaid. Sefydlwyd M-SParc i yrru arloesedd yn ei flaen a darparu twf economaidd. Sefydlwyd tîm Egni yn 2021 i ddarparu cymorth arbenigol yn y sector carbon isel ac i fanteisio ar yr ystod eang o gyfleoedd yn y sector hwn ar draws Gogledd Cymru. Mae M-Sparc yn bartner pwysig yn lleol a rhanbarthol ac yn barod i gyd-weithio i sicrhau bod cyfleoedd cyflogaeth, sgiliau a chadwyn gyflenwi ar gael pe byddai datblygiad yn digwydd yn Wylfa a Thrawsfynydd. Yn y cyfamser a chyn i unrhyw gadarnhad pendant gael ei dderbyn ynghylch datblygiad yn Wylfa neu Trawsfynydd mi fydd M-Sparc yn parhau i ymgysylltu ac i gynnal rhaglenni a digwyddiadau STEM ac Academi M-Sparc.
- 3.14 Gan ystyried strategaeth y ddwy Lywodraeth i gyflawni sero net, ynghyd â chynnwys amryw o fathau o dechnoleg, mae'n hanfodol i sicrhau bod capasiti digonol a phriodol o ran swyddi, sgiliau a'r gadwyn gyflenwi ar gyfer y sector ynni adnewyddadwy yn ei gyfanrwydd. Unwaith eto, mae hyn yn gofyn am gydweithredu ac ymgysylltu ag amryw o randdeiliaid allweddol.
- 3.15 Mae portffolio datblygu'r Rhaglen Ynys Ynni yn eang iawn ac yn cynnwys datblygiadau ynni llanw, gwynt alltraeth, solar, hydrogen a datblygiad niwclear posibl yn Wylfa. Yn ogystal, mae cais ar y cyd rhwng y Cyngor a Stena Line wedi bod yn llwyddiannus yn gynharach yn y flwyddyn ac mae'r Ynys wedi derbyn statws Porthladd Rhydd. Mae sicrhau statws porthladd rhydd yn darparu potensial i ddarparu gwir newid i gymunedau ledled Ynys Môn a rhanbarth ehangach gogledd Cymru trwy ddenu buddsoddiad a datblygiad economaidd. Gobeithir y bydd y statws yn cyflymu a chataleiddio targedau ehangach gweledigaeth y Rhaglen Ynys Ynni. Byddai statws porthladd rhydd yn cefnogi creu amgylchedd busnes sy'n apelio at fuddsoddwyr a busnesau posibl yn y sector ynni. Maer rhagolygon yn cadarnhau fod gan y statws porthladd rhydd y potensial i greu rhwng 3500 a 13,300 o swyddi dros y 15 mlynedd nesaf gyda rhain yn swyddi newydd (dim yn swyddi wedi ei dadleoli).
- 3.16 Tu hwnt i'r Ynys, mae nifer o brosiectau ynni a seilwaith ar raddfa fawr ar y gweill neu'n cael eu cynllunio. Mae'r rhain yn cynnwys prosiectau sy'n cael eu datblygu fel rhan o Fargen Twf Gogledd Cymru, gan greu cystadleuaeth sylweddol am sgiliau, yn enwedig sgiliau adeiladu.
- 3.17 Mae angen ystyried amseriad a throsglwyddedd sgiliau rhwng yr holl brosiectau hyn ar lefel lleol a rhanbarthol gan y gallai hyn greu cystadleuaeth sylweddol am sgiliau, yn enwedig sgiliau adeiladu.
- 3.18 Mae angen sicrhau cysondeb a synergedd rhwng yr holl ddatblygiadau, datblygwyr a'r cyfleoedd a gyflwynir er mwyn gwneud y mwyaf o'r cyfleoedd cyflogaeth, sgiliau a chadwyn gyflenwi.
- 3.19 Fel Cyngor, rydym yn gyson yn ein safbwynt ar gyfer yr holl ddatblygiadau sy'n dymuno datblygu a bod yn weithredol ar yr Ynys ac yn cadarnhau ym mhob achos ei bod yn ddisgwyliedig i'r buddion economaidd a cymdeithasol

sy'n deillio o'r prosiectau gael eu manteisio arnynt i'r eithaf yn lleol yn unol â'r egwyddor agosatrwydd

- 3.20 Bydd y Cyngor yn dymuno i'r llinell sylfaen economaidd-gymdeithasol leol ar gyfer unrhyw brosiect fod yn gwbl gyfredol. Mae hyn yn holl bwysig er mwyn datblygu prosiect gyda dealltwriaeth lawn a hollol gyfredol o'r sefyllfa bresennol er mwyn gallu cynnal asesiad priodol a boddhaol o'r effeithiau posibl (negyddol a manteisiol;), gan arwain at ganfod mesurau lliniaru a chytuno arnynt.
- 3.21 Fel sydd eisoes wedi ei adnabod, fel mater o flaenoriaeth, mae'r Cyngor a chymunedau'r Ynys angen cadarnhad a fydd datblygiad niwclear newydd yn digwydd yn Wylfa ynghyd â chadarnhad o'r amserlen. Byddai hyn yn galluogi i'r Cyngor a'r holl randdeiliaid a phartneriaid perthnasol fynd ati i roi rhaglenni gwaith yn eu lle er mwyn sicrhau bod yr Ynys, ein trigolion, y cymunedau a'r economi leol yn barod i gymryd mantais o bob cyfle a fydd yn codi yn sgil datblygiad niwclear yn Wylfa a/neu Trawsfynydd.

4.0 Pa heriau y gallai'r prinder sgiliau presennol eu hachosi a sut y gellir goresgyn yr heriau hyn?

- 4.1 Tra bod y cyfleoedd posib o letya gorsaf bŵer ar yr Ynys wedi cael eu hadnabod yn gynharach yn ein hymateb, mae'r Cyngor yn parhau i edrych am sicrwydd un ffordd neu'r llall os bydd datblygiad yn digwydd ar safle'r Wylfa, boed hynny yn ddatblygiad graddfa modwlar bychain neu GW. Mae'r cadarnhad yma yn cael ei geisio gan ein trigolion, ein cymunedau a'r busnesau ar gadwyn gyflenwi yn ogystal â'r datblygwyr eu hunain.
- 4.2 Nid oes modd codi gobeithion ein trigolion a'n cymunedau am y cyfleoedd posib a fydd ar gael o ran swyddi, sgiliau a'r gadwyn gyflenwi heb dderbyn cadarnhad pendant y bydd datblygiad yn digwydd ynghyd ag amserlen. Byddai hyn yn galluogi pawb i baratoi ar y cyd ac i sicrhau bod y cyfleoedd lleol gorau posib yn cael eu sicrhau.
- 4.3 Yn amlwg, o ran prosiect o'r math hwn mae'r amrediad sgiliau sydd ei angen yn eang iawn ac rydym yn awyddus iawn i'r holl gyfleoedd gael eu manteisio arnynt i'r eithaf yn lleol. Fodd bynnag, ni allwn arwain ein pobl ifanc i fynd i'r sector hynny nac i bobl feithrin ar sgiliau newydd y bydd ei hangen ar brosiect or math heb gadarnhad pendant y bydd datblygiad yn digwydd ar safle'r Wylfa.
- 4.4 Mae'r Cyngor yn ymwybodol iawn bod prosiectau niwclear yn creu cyfleoedd pwysig o ran datblygu sgiliau a thwf ar lefel leol, rhanbarthol, Cymru a'r DU dros gyfnod o amser. Yn y cyd-destun hwn, caiff y Llywodraeth gyfle pwysig i barhau i ysgogi buddsoddiad mewn galluogi sgiliau, gan weithio gyda phartneriaid o fewn y diwydiant, ynghyd â'r byd academaidd a darparwyr dysgu, a hybiau arloesi sy'n cefnogi twf busnes.
- 4.5 Fe ddylai'r Llywodraeth barhau i fuddsoddi yn ei chymorth o ran datblygu'r gadwyn gyflenwi (er enghraifft, fel rhan o'r Rhaglen Arloesedd Ynni) er mwyn

caniatáu i'r gymuned sy'n lletya unrhyw ddatblygiad niwclear, o fewn y DU a Chymru, elwa ar y cyfle hwn sy'n datblygu o ran y farchnad ac mae hyn bellach hyd yn oed yn fwy perthnasol gan fod GBN wedi ei gyda'r dasg o adnabod rhaglen o ddatblygiadau niwclear yn y DU.

- 4.6 Fe ddylai'r Llywodraeth geisio sicrhau ei bod yn cynnal cysylltiadau rhwng y diwydiant, y byd academiaidd, cyrff ymchwil, cyrff cyhoeddus a phreifat, a dylai annog y rhai hynny a chanddynt gylch gorchwyl sy'n cynnwys cydweithredu rhanbarthol, fel Nwana, i barhau i ymgysylltu. Gyda chefnogaeth y Llywodraeth, fe ddylai'r DU sicrhau ei bod yn cynnal ac yn hybu'r gallu hirdymor o ran cynhyrchu / y cylch tanwydd, ochr yn ochr â chymwysiaid niwclear datblygedig newydd.

Crynodeb o prif sylwadau y Cyngor mewn perthynas â'r ymchwiliad:

- Mae'r dystiolaeth yn cadarnhau bod y Cyngor yn parhau i fod yn gefnogol i ddatblygiad niwclear ar safle Wylfa gan y byddai'n cynnig y cyfle i drawsnewid economi Gogledd yr Ynys, yr Ynys yn ei chyfanrwydd ynghyd â Gogledd Cymru a thu hwnt. Byddai hyn yn helpu i greu Ynys Môn fydd yn iach a llewyrchus lle gall bobl ffynnu yn unol â gweledigaeth Cynllun y Cyngor.
- Mae cefnogaeth y Cyngor yn un mewn egwyddor, a'r drwydded gymdeithasol i fwrw ymlaen â datblygiad niwclear, yn amodol ar weithredu'r egwyddorion a adnabyddir isod. Mae'r Cyngor yn cadarnhau bod yr egwyddorion hyn yn berthnasol i ddatblygiad modwlar bychain ynghyd â datblygiad o'r raddfa GW ac yn cyd-fynd â safbwynt blaenorol y Cyngor o ran cynigion Pŵer Niwclear Horizon ar gyfer Wylfa Newydd:
 - *Rhaid mynd ati yn rhagweithiol i osgoi neu leihau effeithiau andwyol*
 - *Rhaid manteisio i'r eithaf ar fuddion o safbwynt economaidd a chymdeithasol*
 - *Rhaid diogelu nodweddion unigryw ac arbennig yr ynys ynghyd a'r ymdeimlad o le*
 - *Dylid arfer yr Egwyddor Agosrwydd*
 - *Rhaid creu etifeddiaeth gadarnhaol*
- Mae'r pandemig, brexit, diffyg cyfleoedd gwaith o safon a chynnydd mewn costau nwyddau ac ynni wedi arwain at newidiadau sylweddol ar yr Ynys ac yn arbennig yng Ngogledd yr Ynys dros y blynyddoedd diwethaf. Mae wedi arwain at economi gymharol fregus sy'n dibynnu ar gyflogaeth a chyflogau cymharol isel yn bennaf o fewn y sectorau amaeth, twristiaeth a manwerthu - sectorau sydd â gwerth isel, cyflog isel ac sy'n cynnig cyfleoedd tymhorol.
- Mae data'r cyfrifiad diweddaraf ar gyfer yr Ynys yn dangos poblogaeth sy'n heneiddio, lleihad yn y boblogaeth sydd mewn gwaith a lleihad yn nefnydd yr iaith Gymraeg.
- Mae'r dystiolaeth a gyflwynir gan y Cyngor wedi amlygu'r cyfle a gyflwynir gan ddatblygiad niwclear newydd posib yn Wylfa, boed hynny ar raddfa modwlar

bychan neu GW gan edrych yn ôl ar gais Horizon ar gyfer prosiect Wylfa Newydd o ran sicrhau bod yr Ynys yn cyfrannu tuag at y targed net sero tra'n sicrhau bod ein cymunedau yn gweld buddion a manteision gwirioneddol.

- Tra bod y Cyngor yn croesawu sefydlu'r corff 'Great British Nuclear (GBN) gan Lywodraeth y DU er mwyn canolbwyntio ar roi rhaglen datblygiadau niwclear mewn lle er mwyn sicrhau cynnydd mewn ynni niwclear ar raddfa a chyflymder digynsail, mae'r Cyngor yn parhau i chwilio am gadarnhad pendant y bydd y Rhaglen hon a Strategaethau Llywodraeth y DU a GBN yn adnabod safle Wylfa fel un o'r safleoedd sy'n cael ei ffafrio ar gyfer datblygu prosiect graddfa modwlar bychain neu GW.
- Nid yw'r Cyngor yn fodlon codi gobeithion preswylwyr, cymunedau, y gadwyn gyflenwi leol, y sector addysg a sgiliau a phartneriaid a rhanddeiliaid allweddol tan bod cadarnhad pendant wedi ei roi. Mae'r Ynys a chymunedau'r Gogledd yn dal i deimlo'r siom o ddatblygiad Wylfa Newydd Horizon yn dirwyn i ben.
- Fodd bynnag, unwaith y bydd cadarnhad, mae'r Cyngor yn cadarnhau y byddai yn dymuno cyd-weithio gyda Llywodraeth y DU, GBN, Llywodraeth Cymru ar holl rhanddeiliaid a phartneriaid er mwyn sicrhau datblygiad cynaliadwy i'r Ynys lle y bydd buddion economaidd a cymdeithasol lleol gwirioneddol yn cael ei sicrhau ac felly'n ddatblygiad y gallwn ei gefnogi.